

الگوی نظام حقوق دارائی‌های فکری جمهوری اسلامی ایران با رویکرد مدل‌سازی ساختاری تفسیری

محمد مهدی نژادنوری^۱؛ رمضان قاسم‌پور نرگسی^۲؛ حجت‌الله حاج‌حسینی^۳؛ محمد صدیقی^۴

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۷/۰۷/۲۰

تاریخ دریافت: ۱۳۹۶/۱۲/۱۰

چکیده

نظام مالکیت فکری از مجموعه‌ای از قوانین و رویه‌ها و روابطی که آن‌ها بین افراد (حقیقی/ حقوقی) و موسسات به وجود می‌آورند، ایجاد می‌شود. با وجود اینکه حقوق مالکیت فکری در حقوق طبیعی به رسمیت شناخته شده است، شواهد تاریخی حاکی از آن است که دولت‌ها چنین حقوقی را برای دستیابی به اهداف سیاسی گوناگون اعطاء می‌نمایند و در سال‌های اخیر مباحث جدی در مورد ضرورت بازسازی اساسی در محافل دانشگاهی و سیاست‌گذاری صورت گرفته است. بدین‌منظور پژوهش حاضر با هدف ارائه الگوی نظام حقوق دارائی‌های فکری جمهوری اسلامی ایران به رشته تحریر درآمده است و برای تعیین رابطه بین ابعاد، ترتیب اهمیت و سطح‌بندی آن‌ها از مدل‌سازی ساختاری تفسیری بهره گرفته شد. نتایج حاصله از پژوهش حاکی از آن است که در بین ابعاد، بعد چارچوب حقوقی و قانونی/ قوانین و مقررات و بعد سیاست‌گذاری و حکمرانی به‌عنوان ابعاد حیاتی مستقل جهت پیش‌رانش پیاده‌سازی موفق نظام واجد بیشترین قدرت نفوذ هستند.

کلیدواژه‌ها: الگو، نظام ملی، حقوق مالکیت فکری، مدل‌سازی معادلات ساختاری.

۱- دانشیار دانشگاه صنعتی مالک اشتر

۲- استادیار سازمان پژوهش‌های علمی و صنعتی ایران

۳- دانشیار سازمان پژوهش‌های علمی و صنعتی ایران

۴- دانشجوی دکتری رشته مدیریت سازمان پژوهش‌های علمی و صنعتی ایران و نویسنده مسئول

(رایانامه: sadrim51@yahoo.com)

مقدمه

مالکیت فکری یا مالکیت معنوی، مجموعه‌ای از امتیازها، مصونیت‌ها و توانایی‌ها است که پدیدآورنده آفرینش فکری درباره امر غیرمادی و غیرملموس دارد. مالکیت فکری امروزه بخش مهمی از اموال را تشکیل می‌دهد و از جهت‌های گوناگون اهمیت دارد. به لحاظ اجتماعی اثر مالکیت فکری در توسعه دانش و تأمین رفاه تأثیر دارد. به لحاظ اقتصادی با توجه به میزان تولید فکر اهمیت یافته و بخش مهمی از منابع مالی را شکل می‌دهد. مالکیت فکری از جهت سیاسی نیز اهمیت دارد، زیرا باعث شکل‌گیری سلطه علمی از طرف کشورهای دارای تولید بالا بر کشورهای واردکننده دانش می‌باشد. پذیرش نظام مالکیت فکری با این فرض که در کشور تولیدات فکری وجود دارد در جهت منافع پدیدآورنده است، زیرا می‌تواند از منافع اقتصادی تولید خود بهره ببرد. در قرن اخیر، افزایش سهم دارایی‌های فکری در موفقیت کشورها، شرکت‌ها و افراد باعث طرح مالکیت فکری در مقابل مالکیت فیزیکی شده و جنبه جدیدی از دارایی با عنوان «مالکیت فکری» و به تبع آن «حقوق مالکیت فکری» به وجود آمده است. از نظر اقتصادی، حقوق مالکیت فکری در معنای وسیع آن به حقوقی اطلاق می‌شود که از فعالیت‌های فکری در زمینه‌های مختلف صنعتی، علمی، ادبی و هنری منشاء می‌گیرد. حقوق مالکیت فکری امن، انگیزه ایجاد ابداعات جدید را افزایش داده و از هزینه مبادلات اقتصادی می‌کاهد و با محافظت از منافع ناشی از سرمایه‌گذاری‌ها، در نهایت به افزایش سرمایه‌گذاری در صنایع دانش بنیان ختم می‌شود. به این ترتیب، حقوق مالکیت فکری، اثرات مثبتی بر رشد اقتصادی کشورها داشته و سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی را تحریک می‌کند؛ بنابراین اثر ابداع و نوآوری و خلق هر چه بیشتر دانش و اطلاعات، در رشد و توسعه اقتصاد کشورها امری انکارناپذیر است. در این میان، نظام حقوق مالکیت فکری با هدف حمایت حداکثری از خلق‌کنندگان و تولیدکنندگان دانش و اطلاعات، حق انحصاری بهره‌برداری از آفریده‌های فکری را به نفع خلق‌کنندگان آن‌ها پیش‌بینی کرده است. با وجود این، مصرف و اشاعه دانش و اطلاعات نیز از دیگر اهداف اصلی این نظام حقوقی به‌شمار می‌رود که همین امر پیش‌بینی برخی استثناها و محدودیت‌ها بر حق انحصاری خلق‌کنندگان اثر را موجب شده است. به همین دلیل، فلسفه اصلی نظام حقوق مالکیت فکری، ایجاد تعادل و توازن میان منافع تولیدکنندگان و مصرف‌کنندگان دانش و اطلاعات عنوان شده است. بنابراین هدف نظام مالکیت فکری ایجاد محیطی برای شکوفایی خلاقیت و نوآوری است. جهانی شدن یکی از مهم‌ترین پدیده‌های عصر

حاضر است. بر این اساس توجه به مالکیت فکری، یکی از الزامات جامعه جهانی به دلیل حرکت جهان به سوی جامعه اطلاعاتی است (ایلیه^۱، ۲۰۱۴). مالکیت فکری به‌طور کلی به معنی حق و حقوقی است که به افراد به سبب فعالیت فکری در صنعت، علوم، ادبیات و امور هنری اعطا می‌شود. هدف حقوق مالکیت فکری حمایت از تولیدکنندگان خدمات و کالاهای فکری با ارائه امتیازات به آن‌هاست (سازمان جهانی مالکیت فکری، ۲۰۰۴).

پرویمو براگا و همکاران^۲ (۲۰۰۰) معتقدند اهمیت حقوق مالکیت فکری از کشوری به کشور دیگر متفاوت است که این تفاوت ناشی از منابعی است که کشورها برای خلق و ایجاد بروندهای فکری اختصاص می‌دهند. بر این اساس به نظر می‌رسد کشورهای مختلف جهان برای موفقیت در حوزه‌های مختلف علمی، اقتصادی، اجتماعی و دیگر حوزه‌ها، نیاز به تدوین زیرساخت‌های مالکیت فکری و توجه به این مهم در حوزه‌های مختلف دارند. امروزه کمتر کشوری را می‌توان یافت که در سطح ملی از حقوق مالکیت فکری حمایت نکند؛ حتی با تنظیم معاهدات منطقه‌ای هم چون کنوانسیون اختراعات اروپا^۳، سطح حمایت از مالکیت فکری گستره منطقه‌ای پیدا کرده است. با تصویب معاهدات بین‌المللی هم چون کنوانسیون پاریس^۴، معاهده برن^۵ و موافقت‌نامه راجع به جنبه‌های تجاری مالکیت فکری (تریپس)^۶ نیز حمایت از ابداعات فکری، پهنه جهانی پیدا کرده است. بنابراین حمایت از مالکیت فکری در سطح ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی از شمول و گستره جغرافیایی وسیع آن حکایت دارد. علاوه بر قلمروی جغرافیایی وسیع و بین‌المللی، شمول مالکیت فکری بر آثار ادبی، هنری و صنعتی، گواهِ بر قلمروی وسیع مالکیت فکری است، به طوری که شاید امروزه کمتر فعالیت، محصول و اثری را بتوان یافت که با مالکیت فکری ارتباط نداشته باشد. در شمول مالکیت فکری بر بسیاری از مصادیق تردیدی وجود ندارد، ولی تلاش‌ها برای ورود موضوعات جدید در نظام مالکیت فکری نظیر پایگاه‌های داده^۷، دانش

1 Ilie

2 Primo Braga & et.al

3 European patent Convention (EPC)

4 Paris Convention for the Protection of Industrial Property 1883.

5 Berne Convention for the Protection of Literary and Artistic Works 1886.

6 Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights (TRIPS).

7 Traditional Knowledge

ستی^۱، جلوه‌های فولکلور، داروهای با کاربرد جدید، نرم‌افزارهای رایانه‌ای، روش‌های تجارت، ابداعات مرتبط با موجودات زنده و ... نشان‌دهنده گرایش مصادیق مالکیت فکری به توسعه کمی است (Primo Braga & et.al,2000).

کشورهای در حال توسعه و اقتصادهای نوظهور دریافته‌اند که نوآوری صرفاً در مورد محصولات با فناوری بالا نبوده، بلکه ظرفیت نوآوری را بایستی در مراحل اولیه فرآیند توسعه برای دستیابی به ظرفیت‌های یادگیری ایجاد نمود تا جبران عقب‌افتادگی امکان‌پذیر گردد و جذب فناوری‌های خارجی نیز مستلزم انطباق با ساختار محلی است که به نوبه خود به نوآوری جزئی نیاز دارد (OECD,2014). حقوق مالکیت فکری برای ایجاد ظرفیت‌های نوآوری مهم هستند. مالکیت فکری حقوق انحصاری برای دارندگان ایجاد می‌کند که می‌تواند در صورت موفقیت اختراع در بازار، به پاداش‌های قابل توجه مالی منجر شود. حقوق مالکیت فکری برای ایجاد انگیزه جهت آفرینش در زمینه‌های مربوط به فناوری (ثبت اختراع)، کسب‌وکار (علائم تجاری) و هنر (کپی‌رایت) هستند. مالکیت فکری نه تنها با تامین انگیزه مستقیم برای اختراعات در خدمت نوآوری است، بلکه با سازوکارهایی به‌طور غیرمستقیم مانند تسهیل دسترسی به دانش و اختراعات، تحریک نوآوری با رفع عدم‌تقارن اطلاعاتی، تسهیل رقابت بین‌المللی و تجارت و افزایش فرصت‌ها برای دسترسی به مباحث مالی در خدمت نوآوری است. در اقتصاد دانش که دارائی‌های غیرملموس، حیاتی هستند؛ دارائی‌های فکری نقش محوری‌تری دارند. عملکرد نوآوری ملی به عوامل مختلفی بستگی دارد و گزینه‌های سیاستی نوآوری اثرات مهمی دارند. نظام ملی مالکیت فکری یک حوزه سیاستی بالقوه بسیار اثرگذار بر نوآوری است. نظام مالکیت فکری به یک اقتصاد مبتنی بر بازار، امکان تولید نوآوری را داده و هم‌زمان بستر مستحکمی را برای اثربخشی بیشتر دیگر گونه‌های مداخله دولت فراهم می‌سازد. سیاست مالکیت فکری در بسیاری از موارد مکمل سایر ابزارهای سیاستی نوآوری است و از این سیاست می‌توان برای ترویج تجاری‌سازی تحقیقات دولتی، اعطاء تضمین‌هایی به مخترعین در تلاش برای پاسخ‌گویی به نیازهای عمومی (سیاست‌های سمت عرضه)، حمایت از دسترسی به وام‌های نرم و یا بودجه عمومی و ... استفاده کرد. همچنین یک نظام جامع مالکیت فکری برای دسترسی به بازارهای بین‌المللی حیاتی است، زیرا نظام مالکیت فکری یکی از بنیان‌های سیاست اقتصادی مدرن در سطح ملی و کاتالیزوری برای توسعه

¹ Expression Folklore

کشورهاست و این نظام به‌طور فزاینده‌ای به یک ابزار مهم برای توسعه پایدار کشورهای در حال توسعه در جامعه دانش‌بنیان تبدیل شده است؛ بنابراین اتخاذ رویکرد عمیق و راهبردی به موضوع حقوق مالکیت فکری و حفظ و گسترش سرمایه‌های فکری و انسانی از بنیادهای توسعه و رشد اقتصادی- صنعتی محسوب می‌شود. بدین منظور پژوهش حاضر درصدد ارائه الگوی نظام حقوق دارائی‌های فکری جمهوری اسلامی ایران می‌باشد و سعی در پاسخ به این سوال اصلی دارد که الگوی نظام حقوق دارائی‌های فکری جمهوری اسلامی ایران چگونه است و ابعاد آن چه رویکردی نسبت به هم‌دیگر دارند؟

مبانی نظری و پیشینه‌شناسی پژوهش

مالکیت فکری

مالکیت فکری^۱ به آفرینش‌ها و خلاقیت‌های ذهنی (فکری) مورد استفاده در تجارت مانند اختراعات، آثار ادبی و هنری، طرح‌ها و نمادها، نام‌ها، تصاویر و دستاوردهای وابسته به اندیشه، دانش، ادبیات، هنر، صنعت، فن، نوآوری و ذوق بشری اطلاق می‌شود. به‌طور کلی هرآنچه که زائیده، ساخته و پرداخته هوش و اندیشه بشر است، می‌تواند در زیر چتر گسترده مالکیت فکری درآید. این واژه ترجمه کلمه (Intellectual) به معنای ذهنی و فکری و کلمه (Property) به معنای دارایی یا مالکیت است. بنابراین مالکیت فکری، مالکیتی است که ناشی از فکر است. مالکیت فکری به آثاری که زاده ذهن انسان هستند مانند اختراعات، آثار ادبی و هنری و علائم و نشانه‌های مورد استفاده در فعالیت‌های تجاری اختصاص دارد. برخی از محققین که بر جنبه حق بودن تاکید دارند، از حقوق فکری^۲ برای توصیف آن استفاده کرده‌اند، برخی دیگر بر عنصر انحصار تاکید داشته و از اصطلاح انحصار فکری^۳ یا انحصار بر اطلاعات^۴ استفاده کرده‌اند، برخی نیز بر ماهیت امتیاز بودن موضوع تاکید بیشتری داشته و از اصطلاح امتیاز انحصاری^۵ برای توصیف آن استفاده کرده‌اند (Lewinski, 2008: 119).

مالکیت فکری یا مالکیت معنوی، مجموعه‌ای از امتیازها، مصونیت‌ها و توانایی‌ها است که

¹ Intellectual Property

² Intellectual rights

³ Intellectual monopoly

⁴ Monopolies on information

⁵ Intellectual monopoly privilege

پدیدآورنده آفرینش فکری درباره امر غیرمادی و غیر ملموس دارد. مالکیت فکری امروزه بخش مهمی از اموال را تشکیل می‌دهد و از جهت‌های گوناگون اهمیت دارد. به لحاظ اجتماعی اثر مالکیت فکری در توسعه دانش و تأمین رفاه تأثیر دارد. به لحاظ اقتصادی با توجه به میزان تولید فکر اهمیت یافته و بخش مهمی از منابع مالی را شکل می‌دهد. مالکیت فکری از جهت سیاسی نیز اهمیت دارد، زیرا باعث شکل‌گیری سلطه علمی از طرف کشورهای دارای تولید بالا بر کشورهای وارد کننده دانش می‌شود.

حقوق مالکیت فکری و قلمرو آن

حقوق مالکیت فکری، حقوقی است که شخص نسبت به نتایج، یافته‌ها و آثار فکری خود دارد. این حقوق قلمرو وسیعی دارد و شامل هر چیزی می‌شود که زاینده فکر و ذهن آدمی است و ممکن است به حوزه علم، هنر، صنعت یا تجارت تعلق داشته باشد. حقوق مالکیت فکری مجموعه قوانین و مقررات ناظر بر حمایت از آفریده‌های فکری است که به صاحبان این اموال، این حق انحصاری را اعطاء می‌کند که استفاده دیگران از این مال را منع و یا تجویز می‌نمایند. این سلسله حقوق، ارتباط تنگاتنگی با مباحث حقوقی، اقتصادی، سیاسی و اجتماعی دارند (صادقی، ۱۳۹۴)؛ هرچند داشتن منشأ ذهنی، شرط قرار گرفتن در قلمرو حقوق مالکیت فکری است، ولی با این وجود، امروزه نظام‌های مالکیت فکری از موضوعاتی که منشأ ذهنی ندارند یا به سختی می‌توان آن‌ها را ناشی از فعالیت ذهن دانست نیز حمایت می‌کنند، مواردی مانند لیست مشتریان و بازارهای فروش محصول که تاجر بر اثر تجربه و ممارست کسب می‌نماید، یا شهرت و اعتباری که تاجر به واسطه عرضه کالاهای مرغوب یا ارائه خدمات با کیفیت بالا به دست می‌آورد. پذیرش نظام مالکیت فکری با این فرض که در کشور تولیدات فکری وجود دارد، در جهت منافع پدیدآورنده است؛ زیرا وی می‌تواند از منافع اقتصادی تولید خود بهره‌بردار. این نظام متناسب با خواست و نیاز مصرف‌کننده نیز است، چون تولیدکنندگان و کنشگران محیط علمی برای کسب سود، خواست مصرف‌کننده را مورد توجه قرار می‌دهند. این امر در جهت مصالح عمومی نیز است، زیرا می‌تواند جریان تولید علم را شتاب دهد (حکمت‌نیا، ۱۳۸۸). بنابراین، نظام مالکیت فکری علاوه بر مخلوقات فکری، از دستاوردهای تجاری و صنعتی هرچند که منشأ ذهنی نداشته باشند نیز حمایت می‌کند.

حقوق مالکیت فکری در کنوانسیون تأسیس سازمان جهانی مالکیت فکری

حقوق مالکیت فکری در کنوانسیون تأسیس سازمان جهانی مالکیت فکری، شامل حقوقی مرتبط با موارد زیر خواهد بود: (۱) آثار ادبی و هنری؛ (۲) نمایش‌های هنرمندان بازیگر، صدای ضبط شده و برنامه‌های رادیویی؛ (۳) اختراعات در کلیه زمینه‌های فعالیت انسان؛ (۴) کشفیات علمی؛ (۵) طراحی‌های صنعتی؛ (۶) علائم تجاری، علائم خدماتی، نام‌های تجاری و عناوین؛ (۷) حمایت در برابر رقابت نامطلوب/ نامشروع و غیرمنصفانه؛ (۸) سایر حقوقی که ناشی از حمایت معنوی در قلمرو صنعتی، علمی، ادبی و هنری می‌باشد (بند ۸ ماده ۲ کنوانسیون تأسیس سازمان جهانی مالکیت فکری).

حقوق مالکیت فکری در موافقت‌نامه راجع به جنبه‌های مرتبط با تجارت حقوق مالکیت فکری

اصطلاح مالکیت فکری به کلیه انواع مالکیت فکری مربوط می‌شود از جمله: حق کپی‌برداری، حمایت از اجراءکنندگان، تولیدکنندگان صفحه گرامافون و سازمان‌های پخش‌کننده، علائم تجاری، نشانه‌های جغرافیایی، طرح‌های صنعتی، اختراع، طرح‌های ساخت/چیدمان مدارهای یکپارچه و حفاظت از اطلاعات افشاء نشده. همچنین اسرار تجاری، طرح‌های ساخت مدارهای یکپارچه و نشانه‌های جغرافیایی نیز تحت‌عنوان حقوق مالکیت صنعتی قابل حمایت معرفی شده‌اند.

مصادیق مالکیت فکری

اصطلاح مالکیت فکری دو بخش دارد، بخش اول مربوط به مالکیت صنعتی است^۱ و بخش دوم مربوط به مالکیت ادبی و هنری^۲ است. مالکیت ادبی و هنری یا حق ابتکار، خود به دو حوزه حقوق مولف^۳ و حقوق مرتبط^۴ بخش‌پذیر است. اصطلاح حق مولف که در حقوق رومی-ژرمنی/حقوق مدنی^۵ به سبب توجه بیشتر به پدیدآورنده بیشترین کاربرد را دارد، معادل حق نسخه‌برداری مطرح در حقوق عرفی/حقوق غیرمدون^۶ به لحاظ تاکید بر جنبه مادی آثار فکری است که به معنای به‌معنای کپی رایت آورده شده است. با پیشرفت سریعی که امروزه در فناوری‌های گوناگون شاهد

¹ Industrial Property

² Copyright

³ Authors' Rights

⁴ Neighbouring, Allied Or Related Rights

⁵ Civil Law

⁶ Common -Law

هستیم گاهی دستاوردهائی مطرح می‌شود که بشر در آن‌ها نقش مستقیم یا غیرمستقیم دارد ولی به راحتی نمی‌توان آن‌ها را در دوگروه فوق قرار داد و گاهی خود به نظام‌های خاص نیازمند است (بختیاری، ۱۳۹۰: ۱۶).

مهم‌ترین مصادیق دارائی‌های فکری عبارتند از: (۱) مالکیت ادبی و هنری و حقوق مرتبط و یا حقوق مجاور؛ (۲) گواهی ثبت اختراع؛ (۳) علائم یا نام‌های تجاری؛ (۴) علائم خدماتی، پوشش تجاری، علائم جمعی، علائم تصدیق (گواهی کننده) علائم آمیخته؛ (۵) طرح‌ها و مدل‌های صنعتی؛ (۶) علائم جغرافیائی و نشان منشاء و نام‌گذاری مبداء؛ (۷) گواهی ثبت اختراعات کوچک صنعتی؛ (۸) گواهی ثبت نوآوری یا گواهی‌های کوتاه‌مدت یا اختراعات جزئی یا مدل‌های کاربردی؛ (۹) اسرار تجاری (اطلاعات محرمانه، سری صنعتی و سری تجاری)؛ (۱۰) نمایش چگونگی / دانش چگونگی؛ (۱۱) حقوق گونه‌های جدید گیاهی، سرکوب رقابت غیرمنصفانه، دانش سنتی (طب سنتی)، فولکلور (نمودهای فرهنگ عامه / ادبیات شفاهی)، منابع ژنتیکی (اختراعات بیوتکنولوژیک) مهندسی و اصلاح ژنتیک؛ (۱۲) توپوگرافی و یا طرح چیدمان مدارهای مجتمع؛ (۱۳) و هر حوزه ممکن دیگر که توسط کشورهای هم‌پیمان تعیین شود.

1- Copyright/and Related Rights

2- patents

3- TradeMarks, Trade names (Trade names or Commercial names and designations), Service Marks/ Trade dress (Mask work) / Collective Marks/Certification Marks, Combining Marks

4- Industrial designs (models)

5- Geographical indications & indication of source & appellations of origin

6- Utility model (petit/ petty patent)/ innovation patent/ short-term patent/ incremental inventions

7- Trade Secrets/confidential information /industrial secrecy/commercial secret/show-how /know-how

8- New Plants Varieties/ Rights (the UPOV convention provides the basis for members to encourage plant breeding by granting breeders of New Plant Varieties an Intellectual Property Right: The Breeder's Right).

9- The Repression of Unfair Competition

10- Traditional knowledge/folklore/Traditional cultural expressions/ Genetic resources/ Biotechnological inventions (The Developing Countries are considered to be rich in Genetic Resources, Traditional knowledge and expressions of Folklore which are an important part of their Cultural and Natural Heritage).

11- Layout Designs of Integrated Circuits

شاخص‌های حقوق مالکیت فکری**الف) شاخص پارک و جینارته**

اولین تلاش برای ایجاد شاخصی برای حقوق مالکیت فکری، به کار اولیه والتر پارک^۱ و کارلوس جینارته^۲ (۱۹۹۷) مربوط می‌شود که در آن با استفاده از شاخص‌های حق اختراع، علائم تجاری و حق نسخه‌برداری، شاخصی برای حقوق مالکیت فکری ۶۰ کشور جهان محاسبه شده است. معمولاً دو شاخص برای محافظت از حقوق دارایی‌های فکری به کار می‌روند و هر دو بر اساس قانون ثبت اختراع یک کشور هستند. برای شاخص پارک و جینارته پنج مقوله از قانون ملی حق اختراع در نظر گرفته شده است که شامل میزان پوشش، عضویت در پیمان‌های بین‌المللی حق اختراع، مقرراتی برای مجازات عدم‌محافظت، مکانیسم‌های اجرا و مدت حفاظت از حقوق مالکیت فکری می‌باشد؛ درحالی‌که این دو شاخص به میزان بسیار زیادی با هم مرتبط هستند، ولی برای اهداف تجربی، شاخص پارک و جینارته بهتر است. این شاخص به‌عنوان تقریبی از شاخص حقوق ثبت اختراع است که مقدار عددی آن در بهترین وضعیت برابر با ۵ (پنج) و در بدترین حالت برابر صفر است.

بر اساس محاسبات پارک و جینارته در دوره ۱۹۶۰ تا ۱۹۹۰ میلادی، کشورهای هلند، اتریش، اسرائیل، اسپانیا، آمریکا، ایتالیا و بلژیک به‌ترتیب بالاترین شاخص حمایت از حقوق و مالکیت فکری را در بین کشورهای مورد بررسی به خود اختصاص داده‌اند. این شاخص برای جمهوری اسلامی ایران نیز محاسبه شده است. ایران در بین ۶۰ کشور، در دوره مورد بررسی، در جایگاه ۳۸ جهان قرار دارد. در رتبه‌بندی این شاخص، کشورهای پرتغال، برزیل، تایلند، هند، مکزیک و ترکیه در جایگاهی پایین‌تر از رتبه ایران قرار گرفتند.

ب) شاخص رپ و روزک

شاخص رپ و روزک دارای شش مقیاس است که مقادیر بیشتر نشان‌دهنده‌ی محافظت بیشتر از حقوق دارایی‌های فکری است و براساس میزان تبعیت قوانین ثبت اختراع هر کشور از حداقل استانداردهای بین‌المللی (دستورالعمل‌هایی برای روندهای بررسی حق اختراع، مدت محافظت، صدور پروانه اجباری، پوشش اختراعات، انتقال‌پذیری حقوق اختراع و وجود قوانین مؤثر برای نقض حق اختراع) به‌دست می‌آید.

¹ WALTER PARK

² CARLOS GINARTE

شاخص بین‌المللی حقوق مالکیت

در سال‌های اخیر شاخص بین‌المللی حقوق مالکیت در کنار سایر شاخص‌های حقوق مالکیت، در قالب گزارش شاخص حقوق مالکیت بین‌المللی^۱ (IPRI) برای کشورهای مختلف جهان محاسبه می‌شود. آخرین گزارش با عنوان «شاخص حقوق مالکیت بین‌المللی» در سال ۲۰۱۷ منتشر شد که ۱۲۷ کشور جهان بر اساس این شاخص در سال ۲۰۱۷ مورد بررسی قرار گرفتند. بر اساس این گزارش، ۱۰ کشور برتر به ترتیب شامل زولاند نو، فنلاند، سوئد، سوئیس، نروژ، لوکزامبورگ، سنگاپور، ژاپن، هلند و استرالیا بالاترین شاخص حقوق مالکیت فکری را در بین کشورهای جهان دارند. ایالات متحده آمریکا در این رتبه‌بندی، رتبه ۱۴ را کسب نموده است و جمهوری اسلامی ایران نیز در بین ۱۲۷ کشور جهان، در جایگاه ۹۹ قرار گرفته است.

جدول ۱. مستندات پژوهش / شاخص بین‌المللی حقوق مالکیت

نام کشور	امتیاز	رتبه جهانی	رتبه در منطقه	سال
الجزایر	۴.۱۶۰	۱۰۶	۱۴	۲۰۱۷
بحرین	۶.۱۵۷	۴۲	۶	۲۰۱۷
مصر	۴.۴۴۳	۱۰۱	۱۲	۲۰۱۷
جمهوری اسلامی ایران	۴.۵۲۱	۹۹	۱۱	۲۰۱۷
رژیم اشغالی	۶.۹۷۴	۲۷	۳	۲۰۱۷
اردن	۶.۲۶۶	۴۰	۵	۲۰۱۷
کویت	۵.۳۸۰	۶۱	۹	۲۰۱۷
لبنان	۴.۳۳۱	۱۰۳	۱۳	۲۰۱۷
مراکش	۵.۵۰۰	۵۶	۸	۲۰۱۷
عمان	۶.۲۸۰	۳۹	۴	۲۰۱۷
قطر	۷.۳۴۸	۲۲	۲	۲۰۱۷
عربستان	۶.۱۳۳	۴۳	۷	۲۰۱۷
تونس	۵.۰۸۱	۷۰	۱۰	۲۰۱۷
امارات	۷.۴۸۳	۲۱	۱	۲۰۱۷
یمن	۲.۷۲۸	۱۲۷	۱۵	۲۰۱۷

شاخص‌های ارزیابی نظام ملی حقوق مالکیت فکری

شاخص‌های ارزیابی نظام ملی حقوق مالکیت فکری مندرج در روش‌شناسی توسعه راهبردهای ملی مالکیت فکری سازمان جهانی مالکیت فکری (وایپو) در پنج خوشه دسته‌بندی شده‌اند:

خوشه اول: اداره و مدیریت مالکیت فکری

خوشه اداره و مدیریت مالکیت فکری شامل یازده مولفه: (۱) وضعیت قانونی اداره ملی مالکیت فکری؛ (۲) نقش‌ها، عملکردها و ساختار اداره ملی مالکیت فکری؛ (۳) خودکارسازی و مدرنیزاسیون اداره ملی مالکیت فکری؛ (۴) تعداد درخواست‌ها و تعداد پتنت‌های اعطائی؛ (۵) قوانین ملی مالکیت فکری؛ (۶) پیمان‌های بین‌المللی، پروتکل‌ها و کنوانسیون‌ها؛ (۷) قوانین رقابتی و رقابت منصفانه؛ (۸) سیاست‌ها و مقررات برای بهره‌مندی بیشتر از انعطاف‌پذیری موافقت‌نامه جنبه‌های تجاری مالکیت فکری (تریپس)؛ (۹) دادگاه‌های مالکیت فکری؛ (۱۰) منابع انسانی برای ادارات مالکیت فکری؛ (۱۱) متخصصین ثبت دارایی‌های فکری (وکلا و کارگزاران پتنت)

خوشه دوم: خلق دارایی‌های فکری

خوشه خلق دارایی‌های فکری توسط دانشگاه‌ها، سازمان‌های تحقیقاتی، کسب‌وکارها و افراد (حقیقی و حقوقی) شامل هشت مولفه: (۱) آگاه‌سازی در مورد مالکیت فکری؛ (۲) سیاست‌های مالکیت فکری برای دانشگاه‌ها و سازمان‌های تحقیقاتی؛ (۳) پشتیبانی از بنگاه‌های کوچک و متوسط؛ (۴) نظام نوآوری؛ (۵) سیاست علم، فناوری و نوآوری؛ (۶) تأمین مالی تحقیق و توسعه توسط حکومت؛ (۷) خدمات اطلاعاتی مالکیت فکری؛ (۸) ارتقاء تربیت، آموزش و پژوهش مالکیت فکری.

خوشه سوم: تجاری‌سازی دارایی‌های فکری و انتقال تکنولوژی

خوشه تجاری‌سازی دارایی‌های فکری و انتقال تکنولوژی توسط دانشگاه‌ها، سازمان‌های تحقیقاتی، کسب‌وکارها، صنایع، بنگاه‌های کوچک و متوسط و افراد (حقیقی و حقوقی) شامل پنج مولفه: (۱) دفاتر انتقال تکنولوژی؛ (۲) ارزشیابی دارایی‌های فکری؛ (۳) تأمین مالی تجاری‌سازی دارایی‌های فکری؛ (۴) لیسانس دارایی‌ها/ مالکیت فکری؛ (۵) زیرساخت برای تجاری‌سازی دارایی‌های فکری.

خوشه چهارم: کپی رایت و صنایع کپی رایت

خوشه کپی رایت و صنایع کپی رایت شامل شش مولفه: (۱) اداره کپی رایت؛ (۲) سازمان‌های

مدیریت جمعی؛^۱ ۳) نرم‌افزار WIPO برای مدیریت جمعی حق نسخه‌برداری و حقوق مرتبط؛^۲ ۴) مطالعات کمک‌های اقتصادی کپی رایت و صنایع وابسته؛ ۵) استراتژی‌ها و سیاست‌های ملی برای توسعه صنایع کپی رایت؛ ۶) فناوری اطلاعات و ارتباطات و مالکیت فکری.

خوشه پنجم: حقوق گونه‌های گیاهی و صنایع بذر

خوشه حقوق گونه‌های گیاهی و صنایع بذر شامل پانزده مولفه: ۱) اداره حفاظت از گونه‌های گیاهی؛ ۲) تجاری‌سازی حقوق گونه‌های گیاهی؛ ۳) سیاست و راهبرد کشاورزی؛ ۴) سیاست بذر و خوشه؛ ۵) نشانه‌های جغرافیایی خوشه؛ ۷) دانش سنتی خوشه؛ ۸) چارچوب قانونی / حقوقی و نهادی / سازمانی برای ضمانت‌های اجرایی حقوق مالکیت فکری؛ ۹) تأثیرات اقتصادی جعل و سرقت؛ ۱۰) قوانین و مقررات ضمانت‌های اجرایی مالکیت فکری؛ ۱۱) اقدامات مرزی؛ ۱۲) دادگاه‌های تخصصی مالکیت فکری؛ ۱۳) هماهنگ‌سازی ضمانت‌های اجرایی مالکیت فکری؛ ۱۴) آموزش و آگاه‌سازی عمومی و مصرف‌کنندگان؛ ۱۵) آموزش و پرورش مقامات مسئول ضمانت‌های اجرایی.

کارکردهای نظام‌های مدرن مالکیت فکری

کارکردهای نظام‌های مدرن مالکیت فکری در روش‌شناسی توسعه راهبردهای ملی مالکیت فکری سازمان جهانی مالکیت فکری (وایپو) در هفت حوزه دسته‌بندی شده‌اند:

- ۱) «ثبت موثر» سریع‌تر و کیفی حقوق دارایی‌های فکری / مخاطبین (متقاضیان ثبت / وکلای پتنت / اتباع خارجی دارنده حقوق مالکیت فکری)؛
- ۲) رایزنی و هدایت تجاری‌سازی مالکیت فکری / مخاطبین (بنگاه‌های کوچک و متوسط بومی)؛
- ۳) حمایت قضائی از اعمال حقوق مالکیت فکری / مخاطبین (نظام قضائی)؛
- ۴) مدیریت اجرائی حقوق مالکیت فکری / بانک‌های داده مالکیت فکری / مخاطبین (وزارت‌خانه‌های تجارت، صنعت، آموزش و غیره ...)
- ۵) ترویج نوآوری / مخاطبین (موسسات تحقیق و توسعه دانشگاهی)؛
- ۶) هماهنگی و معاهدات بین‌المللی / مخاطبین (سایر ادارات مالکیت فکری، نهادهای

1- The Collective Management Organizations (Cmos)

2- Wipo Software for Collective Management of Copyright And Related Rights (WIPOCOS)

بین‌المللی، سازمان تجارت جهانی، سازمان جهانی مالکیت فکری)؛

(۷) فعالیت و یا روند اطلاع یا خدمات‌رسانی به مردم/ مخاطبین (عامه مردم و بهره‌برداران دارائی‌های فکری).

مبانی مالکیت فکری از نظر فقه اسلامی

در حال حاضر، جمهوری اسلامی ایران در زمینه حقوق مربوط به مالکیت صنعتی به کنوانسیون پاریس از سازمان جهانی مالکیت فکری ملحق شده است و این الحاق در سال ۱۳۷۷ به تصویب نهائی شورای نگهبان رسید. حقوق مربوط به مالکیت ادبی و هنری با وجود اختلاف در فتاوی فقها، به رسمیت شناخته شده است و قوانین کم‌وبیش لازم‌الاجرائی در کشور وجود دارد که آن‌هم مربوط به قبل از انقلاب می‌باشد. در بُعد بین‌المللی تاکنون ایران به کنوانسیون برن سازمان جهانی مالکیت فکری نپیوسته است. نپیوستن ایران به این کنوانسیون موجب شده است که نویسندگان، مترجمان و محققان داخلی بتوانند آزادانه و بدون پرداخت هیچ وجهی یا اخذ اجازه‌ای از صاحب اصلی اثر، چه مکتوب و چه الکترونیکی و رایانه‌ای، آن اثر را تکثیر، اقتباس، تحریف و حتی به نام خود ترجمه و چاپ نمایند و البته بسیاری از افراد سایر ملل نیز توانسته‌اند آثار ارزشمند علمی، ادبی، هنری و تحقیقاتی جمهوری اسلامی ایران را به اشکال فوق استفاده نمایند. مقام معظم رهبری حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) در پاسخ استفتائی به وزیر فرهنگ و ارشاد اسلامی با یک نگاه ژرف و دورنگر، حمایت از این حقوق را در عرصه بین‌المللی به مصلحت ندانسته‌اند. استفتاء و فتوای مذکور به شرح زیر است:

"اغلب کشورها علاوه بر داشتن قانون ملی درباره حق مؤلف در قالب معاهدات بین‌المللی به یکدیگر تعهد سپرده‌اند که در قبال استفاده انتفاعی شهروندان خود از آثار علمی، ادبی یا هنری شهروندان آن کشورهای دیگر، حقوق آن‌ها را رعایت کنند. آیا جایز است که جمهوری اسلامی ایران نیز این تعهدات دو جانبه را با کشورهای دیگر بپذیرد؟"

مقام معظم رهبری حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) در پاسخ مرقوم داشته‌اند: "حق‌التالیف درباره مؤلفین و مصنفین داخل کشور امری منطقی و شرعی است، لکن انعقاد قرارداد متقابل این حق (کپی‌رایت) را با کشورهای دیگر در حال حاضر مفید و به مصلحت نمی‌دانم بلکه به ضرر و برخلاف مصلحت می‌دانم."

اگر چه فقهای معاصر در خصوص مشروعیت حق مالکیت فکری و لزوم حمایت از آن اتفاق نظر ندارند، ولی امروزه با توجه به شرایطی که ایجاد شده مراجع قانون‌گذاری همچنین شورای نگهبان بر مشروعیت حق مالکیت فکری و لزوم حمایت از آن و همچنین نقش این حقوق در توسعه، صحه گذاشته‌اند، به طوری که شورای نگهبان در سال‌های اخیر، الحاق ایران به کنوانسیون‌های بین‌المللی که مربوط به حقوق مالکیت فکری می‌باشد را مورد تأیید قرار داده است (اسماعیلی، ۱۳۸۴: ۶۳).

پیشینه پژوهش

مالکیت فکری در حقوق اساسی به رسمیت شناخته شده است. در نقشه جامع علمی کشور یکی از موضوعات اساسی که نسبتاً به تفصیل به آن پرداخته است، موضوع مالکیت فکری است. با توجه به جایگاه نظام ملی مالکیت فکری و با امعان‌نظر به اینکه در هیچ یک از پژوهش‌های داخلی و خارجی به موضوع مدل‌سازی نظام ملی حقوق مالکیت فکری پرداخته نشده است، پژوهش حاضر با تمرکز بر موضوع نظام ملی حقوق مالکیت فکری اقدام به فهم دقیق این موضوع جهت کشف ابعاد اصلی آن با مرور پیشینه پژوهش به صورت تطبیقی نموده است و از نتایج اسناد بالادستی، مقاله‌ها، طرح‌های پژوهشی، پایان‌نامه‌های داخلی و اسناد ملی سایر کشورها که عمدتاً توسط اندیشکده‌های مرتبط تهیه شده‌اند، بهره‌برداری نموده است. مجموع این اسناد به موضوع نظام ملی حقوق مالکیت فکری مرتبط بوده و تا حدودی به اهمیت ساماندهی نظام ملی حقوق مالکیت فکری اشاره نموده‌اند. فهرست برخی از این اسناد به شرح زیر می‌باشد:

- ۱) نقشه جامع علمی کشور؛ ۲) حقوق مالکیت فکری و تجارت در طب سنتی در سریلانکا؛
- ۳) سیاست ملی حقوق مالکیت فکری هند؛ ۴) راهبرد ملی مالکیت فکری مونته‌نگرو؛
- ۵) روش‌شناسی توسعه راهبردهای ملی مالکیت فکری سازمان جهانی مالکیت فکری (وایپو)؛
- ۶) طرح راهبردی اداره ثبت اختراعات ایالات متحده آمریکا؛ ۷) راهبرد ملی مالکیت فکری کره جنوبی؛ ۸) ساختار سازمانی اداره مالکیت فکری متحده پادشاهی انگلستان؛ ۹) نظام ملی مالکیت فکری مالزی؛ ۱۰) نظام ملی مالکیت فکری آفریقای جنوبی؛ ۱۱) نظام ملی مالکیت فکری اندونزی؛ ۱۲) نظام ملی مالکیت فکری سنگاپور؛ ۱۳) طرح اجمالی سیاست و قوانین اساسی دارائی‌های فکری ژاپن؛ ۱۴) طرح اجمالی راهبردهای ملی و گزارش شاخص مالکیت فکری چین؛

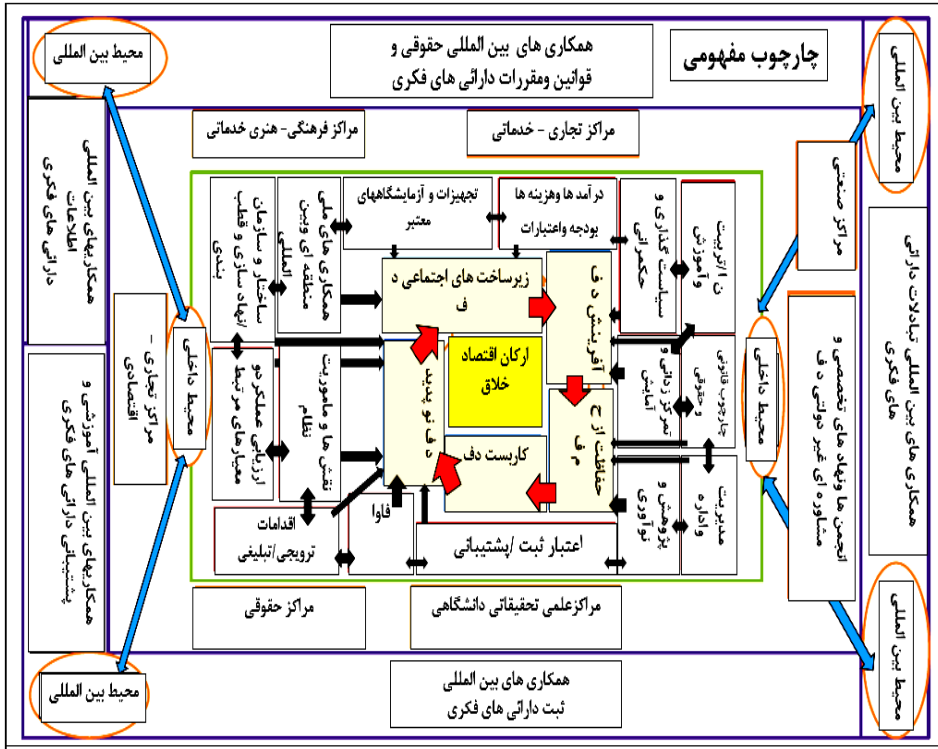
۱۵) گزارش کمیته بهره‌وری استرالیا تحت‌عنوان «آرایش مالکیت فکری».

روش‌شناسی پژوهش

برای کشف، توصیف و تشریح موضوع این پژوهش از روش آمیخته (کمی و کیفی) استفاده شده است. پژوهش حاضر بر اساس هدف، کاربردی - توسعه‌ای و برحسب گردآوری اطلاعات، پیمایشی است. اطلاعات مورد نیاز از روش‌های کتابخانه‌ای، میدانی و پیمایشی جمع‌آوری شده است. به‌منظور دستیابی به ابعاد الگو، تحلیل محتوای کیفی در بیش از سی سند جمع‌آوری شده از سوی محقق، مقاله‌ها، کتاب‌ها و گزارش‌های معتبر و نیز تجارب کشورها صورت گرفت. از آنجا که در حوزه نظام حقوق مالکیت فکری تحقیقات چندانی در جمهوری اسلامی ایران صورت نپذیرفته است، به‌منظور درک عمیق نظام، ضمن بررسی ادبیات موضوع، از نظرات سی نفر از خبرگان، فعالان، متخصصان، خبرگان و صاحبان دانش و تجربه در حوزه حقوق مالکیت فکری که تجربه مدیریت و سیاست‌گذاری کلان داشتند، بهره‌برداری شد. سؤال‌های پرسشنامه درباره ابعاد اصلی اثرگذار نظام ملی حقوق مالکیت فکری از ادبیات موضوعی تحقیق به‌دست آمده که پرسشنامه پیرامون آن‌ها طراحی گردید. این ابعاد در طراحی پرسشنامه اولیه با طیف پنج‌تایی لیکرت به‌کارگرفته شدند. روایی محتوایی و صوری پرسشنامه با مراجعه به سی تن از خبرگان شامل یک نفر با رتبه علمی استاد تمام و چهار نفر دانشیار و بالغ بر بیست نفر استادیار و پس از انجام دادن اصلاحات جزئی تأیید شد. با توجه به امتیازات اعطایی خبرگان به هریک از ابعاد استخراجی از مرور ادبیات (بین صفر و پنج) و تعداد پاسخ‌دهندگان (سی نفر)، دامنه تغییرات می‌تواند بین کمینه صفر و بیشینه یکصد و پنجاه در نوسان می‌باشد. گزینه پاسخ حد وسط مورد پذیرش واقع و هر کدام از ابعاد که امتیاز بین ۱۵۰-۷۵ را کسب نموده بود، به‌عنوان بُعد نظام برگزیده شدند. با طرح سؤال اصلی تحقیق، چارچوب علمی مورد نیاز تولید که در نهایت به شناسایی پانزده بُعد منجر شد. با مرور ادبیات و مبانی نظری پژوهش و آسیب‌شناسی‌ها و مطالبات اسناد بالادستی ابعاد نظام حقوق مالکیت فکری، ۱۵ مولفه به ترتیب ذیل شناسایی شدند که مبتنی بر آن‌ها چارچوب مفهومی پژوهش (نمودار شماره ۱) ارائه گردید:

- ۱) نیروی انسانی / تربیت و آموزش؛
- ۲) پژوهش و نوآوری در حقوق دارایی فکری؛
- ۳) تجهیزات و آزمایشگاه‌های معتبر؛
- ۴) نقش‌های شفاف و متناسب بازیگران؛
- ۵) ساختار و سازمان متناسب مبتنی بر قطب‌بندی؛
- ۶) همکاری‌های ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی؛
- ۷) بودجه و اعتبارات / درآمدها و هزینه‌ها؛
- ۸) فناوری اطلاعات و ارتباطات؛
- ۹) تمرکززدایی و آمایش؛
- ۱۰) مدیریت اجرایی اثربخش (هدایت و مدیریت)؛
- ۱۱) سیاست‌گذاری و حکمرانی نظام مالکیت فکری؛
- ۱۲) پشتیبانی / اعتبار اثر؛
- ۱۳) چارچوب حقوقی و قانونی / قوانین و مقررات؛
- ۱۴) اقدامات ترویجی / تبلیغی / فرهنگ‌سازی؛
- ۱۵) ارزیابی عملکرد و معیارهای مرتبط.

نمودار ۱. چارچوب مفهومی پژوهش

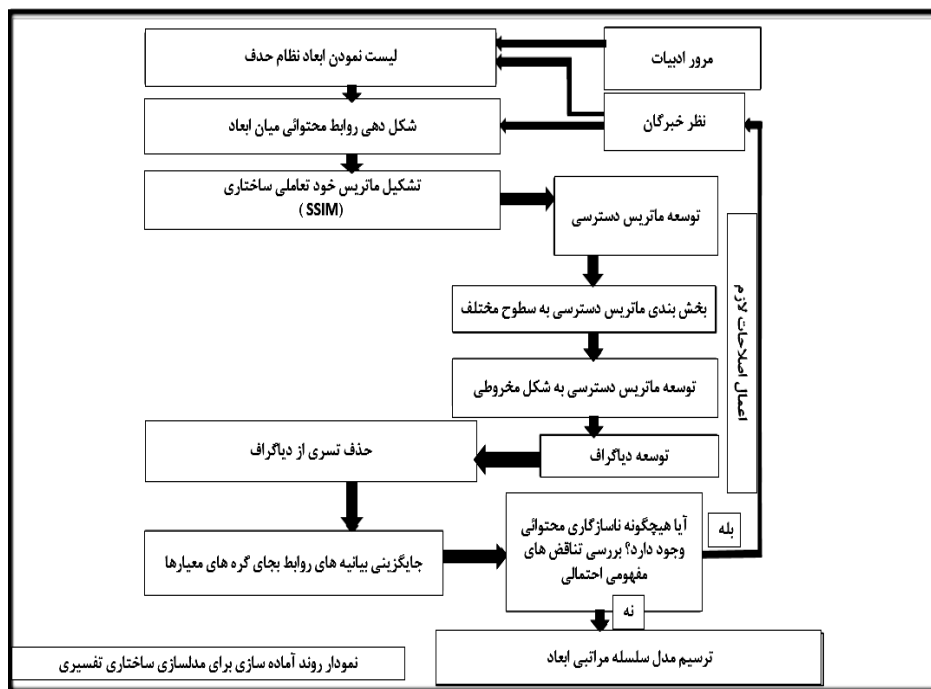
تجزیه و تحلیل داده‌ها و یافته‌های پژوهش

بر اساس پرسشنامه‌های جمع‌آوری شده، تحلیل آماری صورت گرفت. ابعاد شناسائی شده نظام جهت تعیین رابطه و ترتیب اهمیت و سطح‌بندی درگام اول فرآیند مدل‌سازی ساختاری تفسیری وارد گردید، سپس ماتریس خودتعاملی ساختاری^۱ تشکیل و مقایسه زوجی^۲ انجام، ماتریس‌های دسترسی اولیه و نهائی ایجاد، ابعاد تعیین سطح، مدل اولیه و نهائی ساختاری تفسیری ترسیم و نهایتاً قدرت نفوذ - میزان وابستگی نمودار میک‌مک^۳ تحلیل گردید. مراحل مختلف مدل‌سازی ساختاری تفسیری در نمودار ذیل (نمودار شماره ۲) ارائه شده است:

1- Structural Self-Interaction Matrix

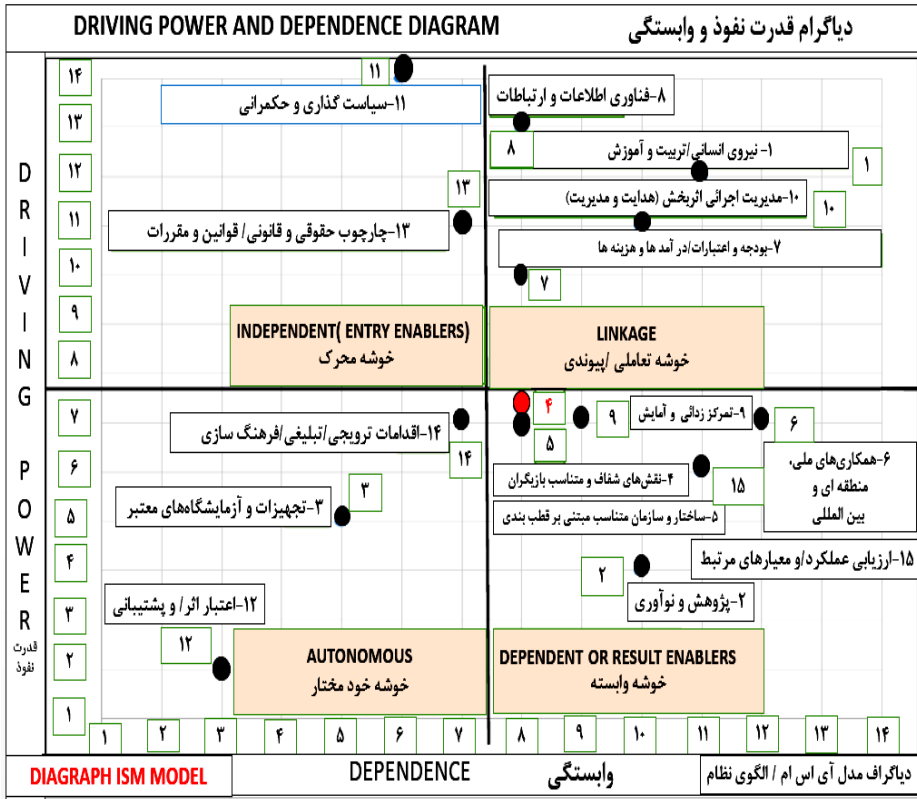
2- The Paired Relationship

3- Cross-Impact Matrix Multiplication Applied to Classification

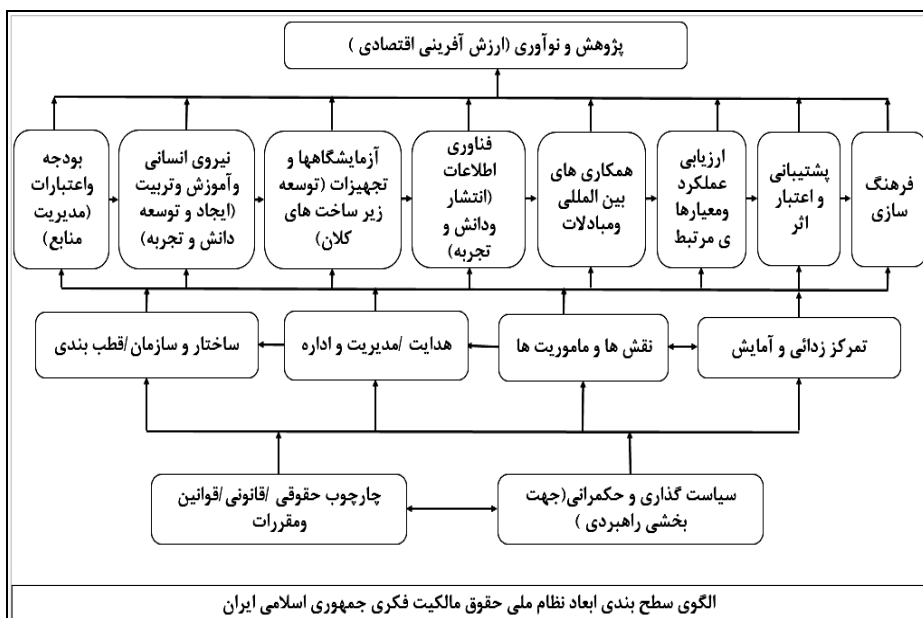
نمودار ۲. روند آماده‌سازی برای مدلسازی ساختاری تفسیری

با انجام فرآیندهای مربوط به مدل‌سازی ساختاری تفسیری و پس از آنکه ماتریس مخروطی به دست آمد، با وارد نمودن انتقال‌پذیری در روابط متغیرها، ماتریس دسترسی نهایی به دست آمد و برای تبیین مسیر و روابط حاکم بر ابعاد نظام حقوق مالکیت فکری جمهوری اسلامی ایران، ماتریس سطح‌بندی عوامل توسط پانل خبرگان تکمیل و پس از آن مدل ساختاری تفسیری ترسیم گردید.

نمودار ۳. دیگرام مدل آی.اس.ام / الگوی نظام

در نمودار شماره ۴، الگوی سطح‌بندی ابعاد نظام ملی حقوق مالکیت فکری جمهوری اسلامی ایران ارائه می‌گردد:

نمودار ۴. الگوی سطح بندی ابعاد نظام ملی حقوق مالکیت فکری جمهوری اسلامی ایران

بر اساس نمودار شماره ۴، باید بیان نمود:

- ۱) ابعاد مستقل که در خوشه خودمختار^۱ قرار دارند شامل اقدامات ترویجی، تجهیزاتی، آزمایشگاه‌های معتبر و پشتیبانی و اعتبار اثر می‌باشند.
- ۲) ابعاد وابسته که در خوشه وابسته^۲ قرار دارند شامل: پژوهش و نوآوری، نقش‌های شفاف و متناسب بازیگران، ساختار و سازمان متناسب مبتنی بر قطب‌بندی، همکاری‌های ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی، تمرکززدائی و آمایش و ارزیابی عملکرد و معیارهای مرتبط می‌باشد.
- ۳) ابعاد خوشه‌پیوندی^۳ شامل: نیروی انسانی / تربیت و آموزش، بودجه و اعتبارات، درآمدها و هزینه‌ها، فناوری اطلاعات و ارتباطات، مدیریت اجرایی اثربخش (هدایت و مدیریت) می‌گردد.
- ۴) در خوشه محرک^۴ چارچوب حقوقی و قانونی / قوانین و مقررات و سیاست‌گذاری و حکمرانی قرار دارند.

¹ Autonomous

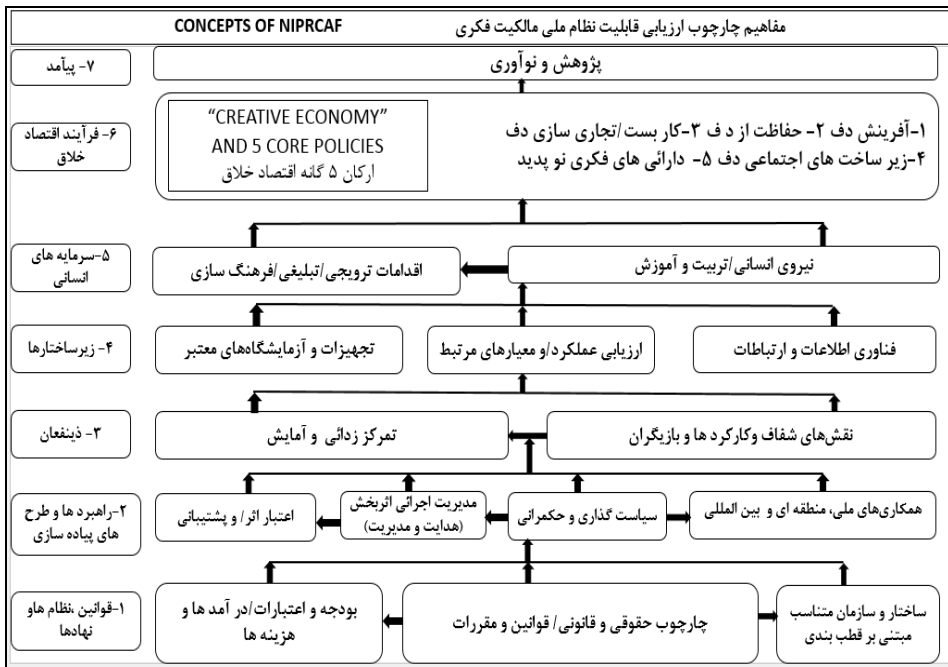
² Dependontor Result Enablers

³ Linkage

⁴ Independent/ Entry Enablers

نتایج حاصل از پژوهش حاضر حاکی از این است:

در بین ابعاد، بُعد چارچوب حقوقی و قانونی/قوانین و مقررات و بعد سیاست‌گذاری و حکمرانی به‌عنوان ابعاد حیاتی مستقل، پایین‌ترین سطح جهت پیش‌رانش پیاده‌سازی موفق نظام شناسائی شدند. مدل‌سازی ساختاری تفسیری که در این مرحله توسعه یافته بود، مورد بازنگری قرار گرفت و ناسازگاری‌های محتوایی توسط خبرگان رفع و اصلاحات مورد نیاز انجام و مدل نهائی استخراج گردید. الگوی نهایی سطح‌بندی ابعاد نظام ملی حقوق مالکیت فکری جمهوری اسلامی ایران که با رویکرد مدل‌سازی ساختاری تفسیری طراحی شده است به شرح نمودار ذیل (نمودار شماره ۴) می‌باشد. این الگو شامل چهار سطح است که در سطح نخست آن دو بُعد قانون‌گذاری و سیاست‌گذاری و حکمرانی (جهت‌بخشی راهبردی) قرار گرفته‌اند که سیاست‌گذاری و حکمرانی (جهت‌بخشی راهبردی) نیز متأثر از قانون‌گذاری است. قانون‌گذاری به مثابه اولین قدم در راه تحقق نظام ملی حقوق مالکیت فکری می‌باشد. در سطح دوم مدیریت و اداره، نقش‌ها و ماموریت‌ها، ساختار و سازمان/قطب‌بندی، تمرکززدائی و آمایش قرار گرفته‌اند که از سطح اول تأثیر پذیرفته و همگی بر ابعاد سطح سوم و چهارم اثرگذارند. روابط حاکم بر این ابعاد در نمودار شماره ۴ ترسیم شده است.

نمودار ۴. چارچوب پیشنهادی برای ارزیابی قابلیت نظام ملی حقوق مالکیت فکری

نتیجه‌گیری و پیشنهاد

الف) نتیجه‌گیری

در پژوهش حاضر پس از مطالعه ادبیات و مبانی نظری مرتبط با نظام ملی حقوق مالکیت فکری، ابعاد احتمالی موثر شناسایی و سپس چارچوب مفهومی توسعه و بر این اساس پرسشنامه نیمه‌ساختاریافته تنظیم و برای سی خبره ارسال و در نهایت پانزده بُعد نظام حقوق مالکیت فکری شناسایی شد. همچنین بر اساس رویکرد مدل‌سازی ساختاری تفسیری، رابطه و ترتیب اهمیت عامل‌ها شناسایی شدند. در این پژوهش، تلاش‌ها صرف شناسایی ابعاد مرتبط با نظام مالکیت فکری جمهوری اسلامی ایران شد و ابعاد منتخب بسته به قابلیت‌هایشان به ابعاد پیشران و وابسته دسته‌بندی شدند. نتایج کسب شده از مدل به این نتیجه‌گیری منتج که همه ابعاد انتخاب شده بر روی نظام تاثیر گذارند. الگوی به‌دست‌آمده (چارچوب پیشنهادی برای ارزیابی قابلیت نظام ملی حقوق مالکیت فکری)^۱ شامل چهار سطح است که در سطح نخست آن دو بُعد قانون‌گذاری و سیاست‌گذاری و حکمرانی (جهت‌بخشی راهبردی) قرار گرفته‌اند که سیاست‌گذاری و حکمرانی (جهت‌بخشی راهبردی) نیز متأثر از قانون‌گذاری است. قانون‌گذاری به مثابه اولین قدم در راه تحقق نظام ملی حقوق مالکیت فکری می‌باشد. در سطح دوم مدیریت و اداره، نقش‌ها و مأموریت‌ها، ساختار و سازمان / قطب‌بندی، تمرکززدایی و آمایش قرار گرفته‌اند که از سطح اول تاثیر پذیرفته و همگی بر ابعاد سطح سوم و چهارم اثرگذارند.

ب) پیشنهاد

اقتصاد خلاق تلفیق «اقتصاد فرهنگ و فناوری» است که در آن فعالیت‌های دانش بنیان انجام می‌گیرد و می‌تواند باعث پیشرفت شود. قلب اقتصاد خلاق، صنایع خلاق هستند و صنایع خلاق^۲ به‌صورت چرخه‌ای تعریف می‌شوند که با خلق، تولید و توزیع محصولات و خدمات سروکار دارند و خلاقیت و مالکیت فکری دو عنصر عمده تشکیل‌دهنده آن‌ها هستند. کاربرد صنایع خلاق در فعالیت‌های روزمره وجود دارد و اهمیت صنایع خلاق به‌ویژه صنایع بومی کشور، در ظرفیت رشد قوی، اشتغال با کیفیت بالا، تحریک نوآوری در اقتصاد کلان، پتانسیل اجتماعی، ترویج توسعه

¹ National Intellectual Property Rights Systems Capability Assessment Framework (NIPRSCAF)

² Creative Industries

روستایی و منطقه‌ای مشاهده می‌شود. از این رو است که ترکیب اقتصاد خلاق به همراه سیاست‌های اقتصاد مقاومتی می‌تواند سرلوحه اقدامات کارآفرینان و دولت‌مردان باشد. به بیانی دیگر، اقتصاد خلاق، تولید، خرید و فروش اطلاعات و اندیشه‌ها، اختراعات و ابداعات است و می‌تواند هدف نهایی صنایع فرهنگی باشد. بنابراین می‌توان گفت اقتصاد خلاق، همان تکنولوژی فرهنگ است که نیازمند سطوح بالایی از آموزش نیروی انسانی است. اقتصاد خلاق با توجه به درون‌زا و برون‌گرا بودن و تاثیرات عمده اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سازگاری با محیط‌زیست، ایجاد اشتغال و توسعه صادرات غیرنفتی مهم است و ترویج آن، گامی بزرگ در راستای اقتصاد مقاومتی است. مفهوم اقتصاد خلاق بر مبنای سرمایه‌های خلاق از عوامل ایجادکننده رشد اقتصادی و اجتماعی جوامع پیشرفته به‌شمار می‌آید و دارای دو ویژگی خاص است: اول اینکه ارزش افزوده آن ناشی از فعالیت‌های خلاق ذهن و پردازش فکراست و دوم اینکه در این نوع اقتصاد، صنایع با برداشت کمتر از طبیعت و محیط‌زیست و آلودگی کمتری که برای محیط‌زیست ایجاد می‌کنند، آسیب به مراتب کمتری را نسبت به اقتصاد کلاسیک به طبیعت وارد می‌کنند. به عبارتی دیگر، اقتصاد خلاق یعنی «فعالیت‌های اقتصادی که متضمن بکارگیری استعداد خلاق برای اهداف تجاری هستند» که سرمایه اصلی آن‌ها هوش و توانمندی ذهنی است. همان‌طور که در پژوهش حاضر، ارکان پنج‌گانه نظام ملی حقوق مالکیت فکری در اقتصاد خلاق به تصویر کشیده شده است. از تلفیق این ارکان و ابعاد مستخرجه با رویکرد مدل‌سازی ساختاری تفسیری این پژوهش و با الهام از یافته‌های پژوهشی با عنوان «استانداردها به‌عنوان کاتالیزور برای نوآوری و عملکرد ملی» چارچوبی برای ارزیابی توان اقتصادهای نوظهور که در آن چارچوب برای ارزیابی قابلیت استانداردهای ملی توسعه داده شده است، به دلیل تشابه جایگاه نظام استاندارد با جایگاه نظام حقوق مالکیت فکری در نظام ملی نوآوری و تجربیات کسب شده در طول شش سال مطالعه مستمر پیرامون موضوع پژوهش (مدل ارائه شده در نمودار شماره ۴)، پیشنهاد می‌شود این مدل نیز جهت اعتبارسنجی و امکان‌سنجی بهره‌برداری، در پژوهش‌های آتی مورد بررسی قرار گیرد.

منابع و مأخذ

الف) منابع فارسی

- بختیاری، محمدرضا (۱۳۹۰). اصول مالکیت فکری و حمایت از اختراع، چاپ اول، تهران: سازمان پژوهش‌های علمی و صنعتی ایران.
- حاج حسینی، حجت‌الله؛ محمدی، مهدی؛ عباسی، فرهاد؛ الیاسی، مهدی (۱۳۹۰). «تحلیل حکمرانی نظام نوآوری ایران بر پایه چرخه سیاست‌گذاری نوآوری»، فصلنامه سیاست علم و فناوری، سال چهارم، شماره ۱.
- حسن‌زاده، سیدشهاب‌الدین (۱۳۹۲). مدل استراتژی ملی مالکیت فکری براساس مطالعه چندموردی، پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد، تهران: دانشگاه پیام نور.
- حکمت‌نیا، محمود (۱۳۸۷). مبانی مالکیت فکری، چاپ دوم، تهران: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.
- حکمت‌نیا، محمود (۱۳۹۱). فلسفه مالکیت فکری، چاپ اول، تهران: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.
- رادمنش، سیدعلیرضا؛ سلامی، رضا (۱۳۹۴). نقش حقوق مالکیت معنوی در تحقق اقتصاد دانش‌محور (مطالعه موردی: ایران، ترکیه و مالزی)، تهران: اولین کنفرانس بین‌المللی مدیریت، اقتصاد، حسابداری و علوم تربیتی.
- عطارپور، مهدی؛ برنائی، امیرحسین؛ سعیدی، مالک (۱۳۹۶). طبقه‌بندی اختراعات براساس سیستم‌های طبقه‌بندی بین‌المللی، چاپ اول، تهران: انتشارات خرسندی.
- فتحی‌زاده، امیرهوشنگ (۱۳۹۰). تدوین راهبردهای حقوق مالکیت فکری، رساله دکتری، تهران: دانشگاه و پژوهشگاه عالی دفاع ملی و تحقیقات راهبردی.
- گودرزی، مهدی؛ خطیبی، عبدالنبی؛ خلیل‌زاده، نیلوفر (۱۳۹۳). «تحلیل فعالیت‌های پژوهشی انجام شده در حوزه مالکیت فکری ایران»، فصلنامه مدیریت توسعه فناوری، دوره دوم، شماره ۳، صص ۱۵۸-۱۳۳.
- مرکز مطالعات راهبردی دبیرخانه شورای عالی انقلاب فرهنگی (۱۳۸۸). تعیین وضعیت مالکیت فکری و کپی‌رایت و مالکیت صنعتی، تهران: دبیرخانه شورای عالی انقلاب فرهنگی.
- میرعمادی، طاهره (۱۳۹۱). «مدارهای توسعه‌نیافتگی و تاثیر آن‌ها بر نظام ملی نوآوری در ایران»،

ب) منابع انگلیسی

- Dutfield, Graham (2003). Literature Survey on Intellectual Property Rights and Sustainable Human Development ,available at:www.researchgate.net/.../242574638_Literature_Survey_on_Intellectual_Property.
- Sarkissian, Alfred (2008). Technovation 'Intellectual Property Rights For Developing Countries: Lessons from Iran, Vol.28. pp. 786-798 Available Online At [Www.Sciencedirect.Com](http://www.Sciencedirect.Com).
- Warfield, J.W. (1974). "Developing Interconnected Matrices in Structural Modelling, IEEE Transcript on Systems", Men and Cybernetics, Vol. 4(1).
- OECD (2014). National Intellectual Property Systems, Innovation and Economic Development: With Perspectives on Colombia and Indonesia, OECD Publishing.

